

“QUORUM (SC. LIBRORUM) NUMERUM ESSET
VALDE TAEDIOSUM HUC APPONERE”:
A KÖNYVJEGYZÉKÍRÁS ALKOTÁSLÉLEKTANA

Monok István

Dolgozatom tulajdonképpen forrástipológiai elmélkedés. Nem alkotás, hiszen az olvasmánytörténet forrásai közül töprengek néhány típusról. A könyvjegyzék alkotáslélektanáról is egyben. A címül választott idézet csak egyetlen magatartásforma. Ha összehasonlítjuk ugyanis ugyanazon egyházlátogatás során a különböző kisebb egyházigazgatási egységekben különféle látogató személyek által rögzített jegyzőkönyveket, markáns különbségeket találunk. Akkor is, ha a látogatásnak a főpásztor által jóváhagyott kérdőpontjai ugyanazok. A címválasztáshoz kötődően a kiindulási pontunk a Veszprémi Egyházmegye Padányi Bíró Márton (1693–1762) veszprémi püspök (1745–1762)¹ idején végrehajtott *canonica visitatiók* jegyzőkönyvei. A jegyzőkönyveket felhasználva Dénesi Tamás kiváló doktori értekezésében² az alsópapság könyvállományáról is értekezik, és rögzíti ő is³ azt a többek által megfigyelt jelenséget, hogy a látogató személyeknek volt mozgásterük abban, hogy milyen részletesen jegyzik fel a kötelező kérdőpontokra adott válaszokat. A veszprémi kerület falvait (*Districtus Cathedralis Wespri-miensis*) Borsóthi/Borsothy Péter esperes (mezőkomáromi plébános) látogatta 1747-ben, és valóban, ő egyik faluban sem részletezte a plébános könyveit, csupán jelezte, hogy nincsen köztük eretnek tartalmú és azt, hogy a liturgiához, a napi vallásgyakorlathoz és napi szolgálathoz szükséges könyvek mind megvannak. Saját plébániáján sok könyv volt, olyannyira, hogy – ahogy közleményünk címében is áll – azok leírását borzasztó dolognak tartotta volna elvezetni.⁴

Más kerületben az olvasmánytörténész szerencséjére olyan látogatók is voltak, akik nem tartották unalmasnak akár minden faluban feljegyezni az – valljuk

¹ Pehm (Mindszenty) József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, Zalaegerszeg, Zrínyi Nyomda, 1934 (A Veszprémi Egyházmegye múltjából, 2).

² Dénesi Tamás: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, Bp., ELTE BTK, PhD értekezés, 2006 (alsópapság: 56–90; könyvtárakról 74–80).

³ Vö. Monok István, Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek könyvtártörténeti hasznosítása (Kutatástörténeti áttekintés), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, *Regnum* 10(1998/1–2), 203–207.

⁴ Dénesi: *Alsópapság*, 77. idézi is ezt a passzust.

meg, valóban unalmas módon – ismétlődő könyvcímeket. Így az 1747 és 1750 közötti időszakban Veszprém egyházmegyei katolikus papságának *eruditió*járól 104 esetben maradt fenn olyan jegyzék, amely legalább öt könyvcímet jelez.⁵ Nem csupán árnyalva, hanem határozottan vitatkozó kérdéseket feltéve a Tóth István György által kialakított, és nemzetközileg is terjesztett képpel⁶ szemben, amely szerint a vasi és zalai (és nyilván a somogyi) falvak plébánosai, iskolamesterei többször írástudatlanok, de leginkább nem olvasott emberek voltak. Vagyis azok a látogatók, akik mégis elvégezték az unalmas munkát, évszázadok múltán izgalmas olvasmánytörténeti kérdések megválaszolásának alapjait rakták le. *Aere perennius*, amit ha tudtak volna, bizonyonnyal jó szívvel emlékeztek volna életük végén az elvégzett munkára.

Ha szomszédos egyházmegyére tekintünk, a pécsire, találunk olyan példákat is, amikor az egyházlátogatást végző esperes a faluban működő kálvinista lelkész könyveit is összeírta.⁷ Sőt, van olyan eset – Somogyaszaló, Somogylád, 1749 –, amikor jellemzik a lelkész – Pápai Nagy József, Látrányi Kovács György – műveltségét, összefoglalják életrajzát; a katolikus vizitátorok kiegészítik még a Dunántúli Református Egyházkerület történetíróinak mai tudását is.⁸

Elszakadva az egyházlátogatási jegyzőkönyvtől, említsünk meg néhány más jellegzetességet a könyvösszeírások készítőinek munkájáról. Ezekre az apróságokra különösen akkor figyelünk fel, ha az egyes említett könyveket azonosítani szeretnénk. Ha például nem *eruditus* személy az, aki a jegyzéket írja, előfordulnak

- ⁵ Monok István (szerk.): *Intézményi- és magánygyűjtemények 1609–1750, Könyvjegyzékek bibliográfiája*, Bp., MTAK, 2020 (Könyvtártörténeti Füzetek, 14) – a könyvjegyzékeket az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat 13/6. kötetében tervezzük közreadni.
- ⁶ Számos kisebb magyar, olasz, angol, német és szlovák közlemény után összefoglalóan: Tóth István György: „Mivelhogy magad írást nem tudsz...”, *Az írás térbővítése a művelődésben a kora újkori Magyarországon*, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 17); István György Tóth: *Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*, Bp., CEU Press, 1996.
- ⁷ Ilyen Mikolai János iregyszemcsei református lelkész könyveinek összeírása (1742): *Visitatio canonica Dioecesis Quinqueecclesiensis 1738–1742: A Pécsi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyve 1738–1742*, kiad. Góczy Zoltán–Varga Szabolcs, 2. jav. kiadás, Pécs, META Egyesület, 2018 (Pécsi Egyháztörténeti Műhely, 6), 53–54.
- ⁸ Veszprém, Veszprémi főegyházmegyei Levéltár, A 8. 11. *Visitatio Canonica Districtus Kaposiensis, 1749, Mernye*: A leányegyház Somogyaszalón a helvét hitvallású lelképásztor, Pápai Nagy József: „*Libros habet Doctrinales suae sectae sed sine Titulo auctorum.*” (Uo., 106. – *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai*, szerk. Köblös József–Krántz Zolt, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2009 (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10), 121). A leányegyház Somogyjádón „*habetur solidum Oratorium Helveticae Confessionis... Libri huius oratorij sunt: unum Graduale, unus Precatorius et unus Concionator. Praedicantius(!) Helveticae Confessionis addictus est Georgius Látrányi Theologus, suae sectae Libros copiosos habens.*” (Uo., 110–111; Látrányi Kovács Györgyhez ld. Köblös–Krántz (szerk.): *A Dunántúli*, 2009, 488).

nehezen megfejtendő nevek is. Batthyány Ádám részére Bécsben vásároltak egy „*Korcioszt*” – a feljegyzés szerint (1637)⁹ –, amely jegyzetre, ha nem írja oda az, aki írja, hogy „*Quintus Korcioszt*” vett, bizony ember legyen a talpán, aki Curtius Rufusra gondol. A félreírások nagy része fakad az összeíró műveltségének hiányából.¹⁰ Különösen akkor okoz ez sok hibát, ha hagyatéki összeírást¹¹ készítenek ketten. Az egyikük diktál, a másik lejegyzi a talán a másik szobából kiáltott nevet, könyvcímet. Különösen a kassai hagyatékoknál¹² volt ez megfigyelhető. De diktálásra utal például az is, ha a francia; vagy német szerzők neveit „kiejtés” (a helyi kiejtés) szerint írja le valaki, ahogy ez az idézett Veszprém egyházmegyei vizitációs jegyzőkönyvekben is rendszeresen előfordul. Csak egy későbbi példa, Zalamegye, 1835:¹³ „*Burdalló* [!] [*Bourdaloue*] *Szent beszédek*”, „*Sreger* [!] [= *Odilo Schreger*]”.

Ennél közelebb is léphetünk az összeíró lelkéhez. Ha egy nagyobb könyvtár kora újkori összeírása is a kezünkben van, és maguk a könyvek is hozzáférhetőek, jól összehasonlítható, mit, miért írt le a korabeli inventátor. A legjobb példa erre a csáktornyai Zrínyi könyvtár. A *bibliotheca* rekonstrukciója kötetében „*A könyvtár rendje és az 1662. évi catalogus*” című részben¹⁴ elmondtuk, hogy a katalógus összeállítója rendre a gerincfeliratokat rögzítette, és gyakran a metszetes előzéklapon szereplő szöveget másolta. Mindkét gyakorlat a kor írástudóinak a *praxisa* volt. Ha ezt tudjuk, akkor egy-egy könyvtár állományának felderítésekor, a korabeli összeírás tételei azonosításában előrehaladva meg kell tudni mondani, milyen gyakorlatot követett az, akinek a dokumentumot köszönhetjük. Ha ez elég hamar kiderül, a könyvtételek azonosítása is pontosabb lesz, a munka felgyorsul.

Utolsó példaként említem a Rákóczi Zsigmond (1622–1652) könyveiként összeírt Rákóczi-könyvtár katalógusát. Ezt több személy, vélhetően kollégiumi diák állította össze. Harsányi István minuciózusan vizsgálta meg¹⁵ a kézirat ívei-

⁹ *A magyar könyvkultúra múltjából, Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*, s. a. r. Herner János–Monok István, Szeged, JATE, 1983 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11), 218.

¹⁰ Monok István: *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon, 1526–1720, Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás*, Szeged, Scriptum, 1993 (Olvasmánytörténeti Dolgozatok, 5), 29–35.

¹¹ István Monok, Zur Quellentypologie der Geschichte des Lesens im 16–17. Jahrhundert in Ungarn, Das Hinterlassenschaftsinventar, *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 5(1990), 81–88.

¹² Monok István, *A kora újkori Kassa német polgárságának olvasmányai*, in *Művelődéstörténeti kalászatok*, szerk. Czeglédi László–Mizera Tamás–Verók Áttila, Eger, Líceum Kiadó, 2018 (Helyi érték, 3), 21–35.

¹³ *Visitatio Canonica, 1835–1836, Status activus, Ecclesiae Parochialis Matris Merenyiensis [et filialium ecclesiarum suae] a 1^a Novembris 1835 usque ultimam Octobris 1836.*

¹⁴ *A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*, ed. Gábor Hausner–Tibor Klaniczay–Sándor Iván Kovács–István Monok–Géza Orlovsky, Bp., Zrínyi, 1992 (Zrínyi könyvtár, 4), 35–41.

¹⁵ Harsányi István: *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa*, Bp., Stephaneum, 1917, 17–22.

nek hajtogatását, az összeírók kézírását és a címleírás módját. Ennek alapján tudta megbecsülni a katalógus töredékességének mértékét is.

A kora újkori könyvösszeírások tehát olyanok, mint a székely embernek a medve: nem vicc. Közleményünk címe ugyan derületségre is okot adhat, és ha az akkor éltek élethelyzetébe belegondolunk, akár mosolyoghatunk is, de végül inkább szomorúak legyünk, hogy Borsóthi Péter nem püspöke szigorával és vas következetességével megáldott egyéniség volt, hiszen hangulata miatt szegényebbek vagyunk számos jól elemezhető forrással.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*, ed. Gábor Hausner–Tibor Klaniczay–Sándor Iván Kovács–István Monok–Géza Orlovsky, Bp., Zrínyi, 1992 (Zrínyi könyvtár, 4).
- A magyar könyvkultúra múltjából, Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*, s. a. r. Herner János–Monok István, Szeged, JATE, 1983 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11),
- DÉNESI Tamás: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, Bp., ELTE BTK, PhD értekezés, 2006 (alsópapság: 56–90; könyvtárakról 74–80).
- A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai*, szerk. Köblös József–Kránitz Zsolt, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2009 (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10).
- HARSÁNYI István: *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa*, Bp., Stephaneum, 1917.
- MONOK István, Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek könyvtártörténeti hasznosítása (Kutatástörténeti áttekintés), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Regnum* 10(1998/1–2), 203–207.
- MONOK István (szerk.): *Intézményi- és magángyűjtemények 1609–1750, Könyvjegyzékek bibliográfiája*, Bp., MTA, 2020 (Könyvtártörténeti Füzetek, 14)
- MONOK István: *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon, 1526–1720, Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás*, Szeged, Scriptum, 1993 (Olvasmánytörténeti Dolgozatok, 5).
- MONOK, István: Zur Quellentypologie der Geschichte des Lesens im 16–17. Jahrhundert in Ungarn, *Das Hinterlassenschaftsinventar, Berliner Beiträge zur Hungarologie* 5 (1990), 81–88.
- MONOK István, *A kora újkori Kassa német polgárságának olvasmányai*, in *Művelődéstörténeti keletkezések*, szerk. Czeglédi László–Mizera Tamás–Verók Attila, Eger, Liceum Kiadó, 2018 (Helyi érték, 3), 21–35.
- PEHM (Mindszenty) József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, Zalaegerszeg, Zrínyi Nyomda, 1934 (A Veszprémi Egyházmegye múltjából, 2).
- TÓTH István György: *„Mivelhogy magad írást nem tudsz...”: Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 17).

TÓTH, István György: *Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*, Bp., CEU Press, 1996.

Visitatio canonica Dioecesis Quinqueecclesiensis 1738–1742: A Pécsi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyve 1738–1742, kiad. Gózszy Zoltán–Varga Szabolcs, 2. jav. kiadás, Pécs, META Egyesület, 2018 (Pécsi Egyháztörténeti Műhely, 6).

ABSTRACT

István Monok: „*quorum (sc. librorum) numerum esset valde taediosum huc apponere*”.
The Creative Psychology of Book Catalogue Writing

This writing is a source typological contemplation on some sources of early modern reading history. The reader may find marked differences in ecclesiastical recording practices starting with the records of the Diocese of Veszprém. In other districts, the reading historian may find recurring records of books in every village. The study also challenges the internationally accepted image of village parish priests and schoolmasters as being illiterate or undereducated. Some characteristics found in the works of a book catalogue writer may help identify the books: when the writer was undereducated, or two people worked together on the records, the registers contained many spelling mistakes, and names were often spelled phonetically, making the identification quite laborious. Once we start to understand the compiler's soul, we can find out and compare what was registered and why, as well as identify the patterns of the early modern age book catalogue writing.

Keywords: typology of reading history sources; reading history, book catalogue

TARTALOM

II. kötet

Előszó	9

E) Vallás- és egyháztörténet

LÉVAI ATTILA

Tudományos átrendeződések a magyarok egykori vallásának kutatástörténetében a 17–19. században	17

CSUKÁS GERGELY

Huldrych Zwingli 500-éves reformációja: források, értékelések, hatások	29

CSEPREGI ZOLTÁN

Hilaria Hungarica: Az 1717-es reformációjubileum magyarországi emlékei Ernst Salomon Cyprian (1673–1745) gothai kéziratgyűjteményében	55

FAZEKAS CSABA

A reformáció képe a 19. századi magyar katolikus egyháztörténet-írásban	65

NÉMETH TAMÁS

Hit és történelem: Bibó István Uchroniájának protestáns karaktere	89

TÖRÖK ISTVÁN

A dél-borsodi lelkészkről. Interjú Nt. Török István nyugalmazott lelképásztorral (az interjút készítette: Szatmári Emília)	101

LAPIS JÓZSEF

Vers: A feltámadás elhagyatottsága	109

F) Írás- és könyvtörténet

ÓSZ SÁNDOR ELŐD	
Két könyvbejegyzés a Sárospataki Református Kollégium 16. századi történetéből	113
BÁTORINÉ MISÁK MARIANNA	
Lorántffy Zsuzsanna levelei Telegdy Annához	127
CSORBA DÁVID	
Gyöngyösi Pál pasquillusának variációi	151
IMRE MIHÁLY	
Samuel Christian Hollmann és Albrecht Haller Sárospatakon	163
POSTMA, FERENC	
Franekeri magyar diákok bejegyzései Cornelis Burt Andriessen (1781–1782). Album Amicorum-ában (ford. Marjovszky Tibor)	183
HEGYI ÁDÁM ALEX	
Kéziratos könyvek olvasói és befogadói a református egyházban a 18. században	197
HALÁSZ TEODÓRA	
Laudáció: Több mint egy tanóra	213

G) Adattárak és eszmetörténet

HUBERT GABRIELLA	
Híven, tisztán és igazán. A dunántúli evangélikus lelkészek irodalmi tevékenysége 1598–1643 között	217
OLÁH TAMÁS	
Agy zempléni forrás Kassa kuruc blokádjához. Csicseri Orosz Pál generális levele a kassai németek pányi portyájáról	239
KOLUMBÁN VILMOS JÓZSEF	
Az oktatási infrastruktúra a 17–18. században a vizitációs jegyzőkönyvek alapján	263
MONOK ISTVÁN	
„quorum (sc. librorum) numerum esset valde taediosum huc apponere”: A könyvjegyzékírás alkotáslélektana	275

KOVÁCS I. GÁBOR

- Jobbágy eredetű református egyetemi tanárok a polgári korszakban
(Dunamellék és Dunántúl) 281

FEKETE CSABA

- Esszé: Két választás Magyarországon. Avagy szóbeliség, íratlan
emlékek és történetírás 299

H) Életút és kegyességi arculat

HOMOKI GYULA

- A kalcedoni zsinat utáni miafizita mozgalom nyomai a
Vita Danielis Stylitae-ben 307

MARJOVSZKY TIBOR

- Posztumusz apológia avagy tényleg be lehet segíteni a
halhatatlanságnak? Erasmus önéletrajza trükkjei 319

BALOGH JUDIT

- Béldi Pál, a református székely főember 337

KÓNYA PÉTER

- Klein János Sámuel, az eperjesi evangélikus szubrektor, lelkész
és egyházi író 349

SZÁSZ LAJOS

- A magyar belmisszió forrásvidéke. Szalay József nagybecskereki
lelkész önéletrajza 1897-ből 365

DEMKÓ FERENC

- Laudáció: „Ároktövi” memóriamozzaikok. Dr. Dienes Dénes
gyülekezeti lelkész múltjából (1981–1990) 381

- Interjú dr. Dienes Dénessel 385

Képek

A II. kötet szerzői

A sorozat eddig megjelent kötetei

REFORMÁCIÓ ÖRÖKSÉGE

7/2

„...TANÁCSAID HŰSÉG ÉS IGAZSÁG”

TISZTELGŐ ÍRÁSOK DIENES DÉNES PROFESSZOR ÚR 65. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Szerkesztette:

Csorba Dávid – Szatmári Emília

Károli Gáspár Református Egyetem
Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye

- Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet
- Tiszáninneni Református Egyházkerület

Budapest – Sárospatak, 2021

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem
KRE ETKI RÖM – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet

Felelős kiadó: Hanula Gergely
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060; Fax: 455-9062

© Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom
Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, 2021

© Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar
Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021

© Szerzők, szerkesztők, 2021

Olvasószerkesztő
Csorba Dávid, Mester Gyula, Pálfi Edina, Szatmári Emília

Idegennyelvi lektor
dr. Gaál Izabella

Grafika
Asztalos József

Technikai szerkesztő
Hermán Zsuzsanna

Készült a Pátria Nyomda Zrt.-ben

ISSN 2676-9824